

— »Oženite se!« svetoval sem pristavu Š., ki se je vsak dan pritoževal o neprebavni, po samem lōji smrdeči juhi v krčmi. »Oženite se in stari bodete, kakor gospod P.« — »In gospod St.? Ali ni starejši od gospoda P.? Rajši se po njem ravnam.« — Moral sem umolkniti ter pustiti, da si je vsak vzel za vzgled, kakor mu je ravno kazalo, danes gospoda P., a jutri gospoda St. Toda naj so posnemali prvega ali drugega, nikdo ni več dosegel njiju starosti, ker jim — ni bilo usojeno!

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XIX.

Ljubo domá, kdor ga imá,« pravi slovenski pregovor, hrvaški pa isto misel še lepše in določneje izreka v besedah: »Moja kućica, moja slobodica«. In res je takó, nikjer ni človeku takó dobro, kakor domá. Za učenca ga ni večjega veselja, nego kadar čez praznike sme iti domóv k svojcem, četudi je očetov dom le preprosta kočá s slamnato streho; a če je človek odrasel in je že sam svoj, zopet mu je prva skrb, da si uredi svoj dom in ognjišče svoje. Bodisi v svetu slaven in veljaven, prave sreče najde le na dōmu svojem, kajti le tu sme slobodno živeti po srci svojem, rešen vseh društvenih in stanovskih spón. Kar velja za zasebnega človeka, to velja tudi o družbah in zavodih ali o takozvanih »moralnih osebah«, ki se tudi ne morejo slobodno kretati in prav razvijati, dokler nimajo svojega dōma. Zato se po vsem Slovenskem že leta in leta nabirajo prineski za »Narodni dom« v Ljubljani.

»Zvonove« čitatelje smo v duhu že večkrat vodili po Zagrebu ter jim kazali lepe kulturne palače; vedli smo jih na vseučiliški trg, kjer na prvem mestu ponosno stoji veliko poslopje hrvaškega vseučilišča; njemu nasproti pa v ličnem vrtci dom hrvaškega »Sokola« in pevskega društva »Kola«.

Takrat je bilo okoli trga še mnogo praznega prostora, danes pa je do malega že ves pozidan, kajti na zahodni stráni se ravno zgotavlja velikansko poslopje obrtne šole po osnovi stavbinskega umetnika Boleja, na drugi stráni pa je kraj ukusne hiše gospodarskega društva tudi že malone dovršena palača, na kateri se v pozlačenih črkah svetijo besede: »Hrvatski učiteljski dom«.

Tu bi potrpežljivi čitatelj utegnil neverjetno zmajati z glavo, češ, odkod palača učiteljskemu stánu, o katerem je že stari rimski pregovor dejal, da »kogar so bogovi črtili, napravili so ga učitelja.« In vender je hrvaški učiteljski dom po velikosti in po obliki svoji v zlogu moderne renesance vreden, da mu pravimo palača. Do pičice se je tu izpolnil hrvaški pregovor, ki pravi: »zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača«. Predno povémo, kakó so hrvaški učitelji to kamenje skupaj znašali, ne bode odveč, če se ozremo nekoliko nazaj na dušno in društveno delovanje hrvaških učiteljev v zadnjih petindvajsetih letih. Brž ko je cesarsko pismo leta 1860. avstrijansko-ogerskim národom podelilo večje slobode, jeli so tudi hrvaški učitelji misliti, kakó bi visoko milost sebi v prid obrnili in si v združevanju olajšali težave stanú svojega. Najbolj so se jim smilili zapuščeni otroci prezgodaj umrlih tovarišev svojih ter so ustanovili »Za drugo«, društvo za podporo učiteljskim sirotam. Z malim prineskom treh goldinarjev na leto si vsak učitelj otročiče svoje more zavarovati proti največji bédi, dokler ne odrasó. Začetek je bil težak, ali ker se je polovica letnih dohodkov nalagala v glavnico, kateri se ni manjkalo niti drugih dobrotnikov, množili so se dohodki od leta do leta, in danes ima »Zadruga« že 33.000 gld. imetja.

Imenitnejša je bila skrb za dušni razvoj hrvaškega učiteljstva, kajti brez omikanih národnih učiteljev bode ljudska šola hirala in ne bode reševala naloge svoje. Ni pa dovolj, čemur se kdo v šoli naučí; to je podlaga, na kateri se mora človek sam dalje likati in izobražati, da ne zaostane za drugimi. Če to velja o vsakem omikanem človeku, velja tembolj o učitelji, ki bi zmeraj moral védeti, kakó svet napreduje v njegovi stroki. To pa ljudskemu učitelju ni vselej in povsodi mogoče, kajti po vaséh nima knjižnic, in sam si ob malih dohodkih svojih ne more kupovati najnovejših knjig. Hrvaški učitelj pa je najprej trebal hrvaških strokovnih knjig, katerih si niti za novce ne bi bil mogel omisliti zato, ker jih sploh ni bilo. Da bi odpravili ta nedostatek, ustanovili so si hrvaški učitelji šolski list »N a p r e d a k«, ki je z novim letom 1889. ravno nastopil trideseti svoj tečaj. To je bilo že nekaj, a vender je bilo premalo. Čim dalje bolj so hrvaški učitelji uvidali, da jim treba društva, v katerem bi se drug družega vzpodbujali na duševno in literarno delovanje ter si takó sami ustvarili strokovno književnost v hrvaškem jeziku. Zajedno bi v takšnem društvu mogli pretresovati in sklepati tudi o drugih potrebah ljudskih učiteljev in ljudskih šol in nánje opozarjati deželno vlado. Bilo jih je, ki niso verjeli, da bi se takšno društvo dalo oživeti in vzdržati ob

skromnih pripomočkov hrvaškega učiteljstva; ali bilo je tudi odločnih mož, ki so se s polnim zaupanjem poprijeli dela, in ko je v Zagrebu leta 1871. bil prvi shod hrvaških ljudskih učiteljev, bila so že potrjena pravila novemu društvu, ki se zove »Hrvatski pedagogijsko-književni sbor«.

Odslej je ta »književni sbor« bil prvi pospeševalec ljudskega učiteljstva in ljudskega šolstva na Hrvaškem; a kakó prazen je bil strah malodušnih omahovalcev, pričajo nam najboljše številke, kajti danes to društvo izdaja po četvéro pedagogijskih knjig na leto, šteje nad 1500 družabnikov, ima dosti bogato knjižnico ter 22.000 gld. imetja. Še bolj pa bomo umevali ceniti korist tega društva, če si nekoliko ogledamo pravila njegova. Po teh ima »pedagogijsko-književni sbor« nalogo širiti strokovno in splošno omiko med hrvaškimi ljudskimi učitelji ter spešiti razvoj ljudske šole. Da bi doseglo namen svoj, mora društvo izdajati pedagogijske in sploh poučne spise za učitelje in šolsko mladino; osnovati za potrebe svojo knjižnico in druge zbirke; urediti pedagogijsko čitalnico za svoje družabnike; skrbeti, da bi se tudi po deželi napravile takšne knjižnice; podpirati izdavanje pedagogijskih knjig; dajati podpore za potovanja; napravljati pedagogijska in druga poučna predavanja; predlagati vladi nasvete za izboljšanje ljudskega šolstva ter sploh porabiti vsak zakonito dovoljeni pripomoček. Družabniki se ločijo v prave, dopisujoče, častne ustanovnike in podpornike. Pravi družabnik more biti samó pisatelj, ki je s pedagogijsko literarnimi spisi svojimi dokazal, da je zmožen in voljan pospeševati društveno delovanje. Dopisujoči družabnik more biti, komur je odbor dobro ocenil kako pedagogijsko razpravo. Častni družabnik si mora pridobiti posebnih zaslug za ljudsko šolo ali za »pedagogijsko-književni sbor«; ustanovitelj plača 15 gld. za vse žive dni, podpornik pa po jeden goldinar na leto. Odborniki so vsi pravi družabniki, ki bivajo v Zagrebu, a njim na čelu stojé predsednik, tajnik in blagajnik, katere voli občni zbor na tri leta. Predsednik se ne sme jeden voliti dvakrat zapóred, ampak šele tedaj, ko so vmes minula tri leta. Odbor se shaja v seje, kadarkoli je potreba, razsoja priposlane spise ali pa jih daje strokovnjakom, da jih ocenijo, toda vsako četrletje mora napraviti po jedno javno sejo s pedagogijskim predavanjem. Za društvene namene je smeti odboru potrošati vse letne dohodke, le od obrestij mora tretjino dodati glavnici, ki se takó vedno sama množi.

Na podlagi teh pravil je »Pedagogijsko-književni sbor« takoj začel delovanje svoje. Povedati ne moremo vsega, le nekoliko imenitnejših ukrepov hočemo omeniti. Leta 1872. pozval je »sbor« hr-

vaške učitelje, naj se udeležé prvega shoda slovenskih učiteljev v Ljubljani; a od vlade je izprosil, da je na svoje troške poslala dva učitelja in jedno učiteljico na učiteljski shod v Hamburg. Tudi je vladi predložil ukrepe svoje o preosnovi ljudskih šol ter nasvete za nove šolske knjige. Leta 1873. povečal je glasilo svoje »Napredak« ter zajedno ustanovil »Smilje«, list za nežno mladino, a na prošnjo njegovo je vlada po dva učitelja iz vsake županije poslala na veliko razstavo na Dunaj. Dovršenim učiteljskim pripravnikom je leta 1874. od vlade izprosil podporo v novcih, da si kupijo potrebnih pedagoških knjig. Leta 1878. začel je izdajati novo zbirko »Knjižnico za mladež«. Leta 1879. poslal je v Ljubljano odbornika, da je čestital dru. Bleiweisu o njegovi sedemdesetletnici; a leta 1880. udeležil se je svečanosti na Vrazovem rojstvenem domu. V tem si je s književnim delovanjem svojim pridobil čimdalje več veljave in deželna vlada dalmatinska in vlada srbska in bolgarska so nakupile njegovih knjig ali pa jih priporočale svojim šolam in učiteljem. Pedagoške razprave, ki se čitajo v javnih sejah ali katere posamezni udje pošiljajo odboru, da jih oceni, priobčujejo se v »Napredku«.

Od leta do leta se je jasneje kazalo, kaj premore združena moč in da se tudi z malimi pomočki dadó doseči velike stvari. Po raznih krajih so se ustanovila manjša učiteljska društva, ki so kmalu čutila potrebo, da bi med seboj sklenili kako ožjo zavezo. To se je posebno poudarjalo na velikih učiteljskih shodih vse Hrvaške, dokler se ni leta 1885. ustanovilo novo društvo ali »Savez hrvatskih učiteljskih društva«. Pravila nas poučujejo, da je »Savezu« namen združiti vsa hrvaška učiteljska društva v zavezo, ki bode pospeševala dušne in gmotne koristi ljudskega šolstva in učiteljstva. Vsak družabnik kakega učiteljskega društva je zajedno tudi družabnik »Saveza«. Da se poravnajo troški »Saveza«, mora vsako posamezno društvo od svojih dohodkov 15 odstotkov plačevati v zavezno blagajnico, in če bi bilo potreba, smeti je glavni skupščini te odstotke zvišati in znižati. Odbori posameznih društev morajo osrednemu odboru vsako leto poročati o društvenem stanju in delovanju svojem in o vprašanjih, katere jim bode zavezni odbor pošiljal na pretresovanje. V letne skupščine »Saveza« ima vsako društvo pravico pošiljati svoje zastopnike, in sicer za vsakih deset družabnikov po jednega. Ostali družabniki smejo tudi priti v skupščino, smejo se takisto udeležiti razprav, ali ne smejo o nobeni stvari glasovati. Osrednemu odboru je smeti za svoje in zavezne potrebe potrositi dve tretjini dohodkov, tretjino pa mora vlagati v zavezni zaklad. Vsak tretji mesec mora biti jedna odborova

seja, a če je treba, sme jih biti tudi več. Glavna zavezna skupščina shaja se v Zagrebu vsako leto po jedenkrat, véliki zavezni shod pa vsako tretje leto, in sicer v tistem hrvaškem mestu, ki ga določi glavna skupščina. Véliki zavezni shodi imajo pretresovati o pedagoških in drugih vprašanjih, katera predlagajo osredni odbor in občni zbori posameznih društev. Véliki shod voli v osredni odbor najmanjst v Zagrebu bivajočih družabnikov ter imenuje častne družabnike. Glasilo, »Književnega sbora« mora zajedno biti tudi glasilo »Saveza«.

Kakor prej omenjena društva se je tudi »Savez« hitro razširil po vsem Hrvaškem. Do konca leta 1888. zjedini se je v njem štirinajst učiteljskih društev, ki skupaj štejejo 633 družabnikov; zavezni zaklad pa ima 2414 gld. imetja. Mlademu društvu je smeti biti zadovoljnemu z dosedanjim svojim vspehom, saj je prav onó izprožilo misel na »Učiteljski dom«, ki je danes dognana stvar. Kakšne osnove pa ima »Savez« za prihodnjost, razodel nam je neutrudni njegov predsednik, zaslužni gospod Ivan Filipović v zadnji glavni skupščini. Rekel je, kólikanj bi hrvaški učitelji trebali v Zagrebu konvikta za vzgojo svojih sinov; zavezno posojilnico, da ne bi prihajali oderúhom v pest; zaklad za potovalne štipendije učiteljem, ki hrepené po višji strokovni omiki; hiše svoje v kakem hrvaškem kopališči in drugega več. Gotovo plemenite osnove, katerim želimo, da bi se čim prej uresničile. Za zdaj ima »Savez« še dosti skrbij in dela z »Učiteljskim domom«, ki ima po želji začetnikov svojih biti vidno znamenje životne in moralne moči hrvaškega učiteljstva, domoljubja njegovega ter stanovitosti in darežljivosti njegove. Zato hrvaški »Učiteljski dom« ne sme biti kakeršnakoli hiša, ampak biti mora poslopje, na katero bode mogel biti ponosen vsak učitelj in sploh vsak rodoljub hrvaški. A da je hrvaški učiteljski dom prvi po vsem avstro-ogerskem cesarstvu, to zopet priča, koliko ima hrvaški národ razuma in srca za vsako kulturno težnjo, kateri nikdar ne odteguje radodarne roke svoje. Brž ko je bil sklep gotov, dal je zidati dom, in ko je vlada dovolila loterijo v ta namen, oglasile so se v Zagrebu odlične gospé ter se združile v poseben odbor za nabiranje dobrovoljnih prineskov. Hódile so od hiše do hiše in v prav kratkem času so nabrale nad dve tisoči raznovrstnih stvari za dobitke, razprodale mnogo sreček in dobile tudi marsikak dar v gotovih novcih. Na to so nabrane stvari razložile, da si jih je občinstvo moglo ogledati za malo vstopnino 10 krajcarjev, in napósled so brez vseh troškov oskrbovale srečkanje in po dovršenem opraviu 15.000 gld. izročile za zidanje učiteljskega dóma. Za zagrebskimi domorodkinjami niso hotele zaostati niti gospé po

drugih hrvaških mestih, zlasti v Varaždinu, in nabrale so dosti izdatnih darov. V tisti namen so čitalnice in pevska društva napravljale besede in zabave. Pa tudi učitelji sami so za zgradbo dóma svojega prinesli velikih žrtev, ki so si jih pritrkali od neznatnih svojih dohodkov. Od 838 učiteljev so podpisali nekateri večji, drugi manjši znesek, ki ga bodo izplačali v petih rókah. Če vsi ostanejo možbe-seda, nabere se po tem poti do konca leta 1889. do 22.000 gld. Kdor bode vsega skupaj plačal najmenj deset goldinarjev, bode delničar »Učiteljskega doma«, v katerem bode imel posebnih pravic. Če ome-njenim 22.000 gld. prištejemo 18.000 gld., ki so jih dali loterija, za-bave in darovi, imamo 40.000 gld., za katere »Učiteljski dom« ne bode trebal plačevati nobenih obrestij. Kar bi še nedostajalo, dodasta »Književni sbor« in »Zadruga« od svojih zakladov, v katerih premo-reta še kakih 50.000 gld.

Zdaj je bila prva skrb, najti primeren prostor, na katerem bi se zidal »Učiteljski dom«. Mestno starejšinstvo je sicer ponudilo potrebno zemljišče brez plačila, ali bilo je preveč v stran, in učiteljem je bolj kazalo, da so si za 9000 gld. kupili prostor na vseučiliškem trgu, kjer so v sredi med drugimi kulturnimi zavodi, pa se ne trebajo bati, da jim hiša ne bi nosila potrebnih obrestij. Ko je vprašanje zaradi prostora bilo dognano, šlo je delo hitro od rók. Mlad arhitekt, rodóm Zagrebčan, izdelal je osnovo, ki se po zunanji obliki in po notranji razdelitvi do dobrega ujema z namenom učiteljskega dóma. Pri tléh je vélika dvorana za društvene občne zборе in učiteljske shode, dve večji sobi za čitalnico, knjižnica, pisárne »Književnega sbora«, »Saveza« in »Zadruga«, shramba za zalogo knjig, stan za društvenega strež-nika, kopališče za učitelje, in pet sob za nočišče zunanjim učiteljem, kadar pridejo v Zagreb. V prvem in drugem nadstropji se bodo sta-novanja dajala v najem, od katerega se bodo najprej plačevale obresti od zakladov »Književnega sbora« in »Zadruga«, ostalo pa se bode porabilo za razne društvene potrebe. Preračunjan je »Učiteljski dom« na 90.000 gld. Prve dni meseca aprila 1888. l. začeli so kopati dno, dné 13. aprila so položili osnovni kamen, jeseni je hiša bila pod streho, in do konca meseca junija 1889. l. bode zunaj in znotraj popolnoma dodelana. V počitkih bode osredni odbor sklical v Zagreb véliki shod učiteljske zaveze in takrat se »Učiteljski dom« blagoslovi ter odpre s primerno svečanostjo, h kateri pričakujemo tudi slovenskih gô-stov. Dobro došli!

